

Błażej SAJDUK

Uniwersytet Jagielloński

blazej.sajduk@uj.edu.pl

TEORETYCZNE PRZESŁANKI WYKORZYSTANIA USTRUKTURYZOWANYCH TECHNIK ANALIZY INFORMACJI W PROCESIE ANALIZY POLITYCZNEJ¹

ABSTRACT Structured Analytical Techniques as Tools for the Operationalization of Political Science Knowledge: The Role of Selected Information Analysis Techniques in the Process of Political Analysis

The aim of the article is to outline the theoretical framework for potentially beneficial cooperation between the academic and analyst communities. This goal may be achieved via operationalization of theoretical issues using structured analytical techniques. The article is divided into three parts. The first outlines the theoretical framework for political analysis understood as an effort aimed at analyzing the contemporary problems of the empirical world, including those taking into account forecasting. The second part characterizes what sets apart research activity from analytical activity, emphasizing the mutual interrelations between both. The third part presents the operationalized analytical model for political analysis.

Keywords: political theory, political methodology, political analysis, forecasting

Słowa kluczowe: teoria polityczna, metodologia polityczna, analiza polityczna, prognozowanie

¹ Publikacja powstała w ramach realizacji grantu „Opracowanie narzędzia informatycznego do prowadzenia analiz z zakresu nauk społecznych za pomocą rozmytych map kognitywnych” finansowanego z Priorytetowego Obszaru Badawczego DigiWorld w ramach programu „Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza” na Uniwersytecie Jagiellońskim.

The publication is an effect of a grant ‘Development of an IT tool for conducting analyses with fuzzy cognitive maps in the field of social sciences’ that was funded by the Priority Research Area DigiWorld under the program “Excellence Initiative – Research University” at the Jagiellonian University in Krakow.

Celem artykułu jest nakreślenie ram teoretycznych dla potencjalnie korzystnej współpracy pomiędzy środowiskiem badaczy i analityków w zakresie operacjonalizacji zagadnień teoretycznych za pomocą ustrukturyzowanych technik analitycznych. Obszar ten do tej pory nie był często eksplorowany, przez co zajmował miejsce na obrzeżach refleksji nauk społecznych. Co prawda w ostatnich latach kilka publikacji sygnalizowało podjęcie tej tematyki w obrębie politologii² czy stosunków międzynarodowych³, jednak ich zawartość kładła nacisk głównie na prezentowanie ogólnych założeń prowadzenia dociekań badawczych na poziomach mezoteoretycznych, z tylko incydentalnym wskazywaniem możliwości ich aplikacji do działalności analitycznej. Wyjątek stanowić może uwzględnienie tego wątku w obrębie nauk o bezpieczeństwie⁴, gdzie znacznie większy nacisk położono na aplikowalność prezentowanych technik analitycznych (głównie analizy strategicznej).

Zdaniem autora niekorzystny jest fakt niedoceniaenia związku pomiędzy badaniami natury teoretycznej a próbami wykorzystywania ustaleń teoretycznych w celu prowadzenia analiz. Niedawno dotknął tego problemu Tomasz Pugacewicz, diagnozując słabości polskich nauk o stosunkach międzynarodowych: *bardzo często ma miejsce skupienie się na recepcji teorii przy ignorowaniu celu tego przedsięwzięcia, jakim powinno być badanie empiryczne. W efekcie bardzo często ma miejsce referowanie założeń, ustalanie definicji terminów, wskazywanie relacji między teoriami bez jakiegokolwiek próby odniesienia tych narzędzi do rozumienia rzeczywistości. Można wręcz odnieść wrażenie, że z jakiegoś powodu w Polsce za bardzo rozciągnęła się faza recepcji teorii, co blokuje wejście w fazę stosowania w badaniach empirycznych już przyswojonych koncepcji*⁵. W niniejszym tekście autor postuluje wykonanie dodatkowego kroku, „swoistej ucieczki do przodu” – podjęcia próby przełożenia ustaleń teoretycznych na dające się wykorzystać do działań analitycznych narzędzia (w tym zwłaszcza heurystyczne). Ponadto, podążając za intuicją autorów *Metodologii badań politologicznych*, którzy twierdzą, iż *największe znaczenie mają (z punktu widzenia metodologii) dla nas jako badaczy te narzędzia badawcze, które wytwarzamy samodzielnie, projektujemy pod kątem określonego, konkretnego badania – często są one niepowtarzalne, mają duży udział pracy twórczej*⁶, autor podjął próbę przedstawienia prototypu modelu prowadzenia analizy politycznej, który mógłby służyć jako punkt wyjścia do stworzenia narzędzia operacjonalizacji i przekładania ustaleń

² C. Hay, *Political Analysis. A Critical Introduction*, New York 2002; R.A. Dahl, B. Stinebrickner, *Współczesna analiza polityczna*, przeł. P.M. Kazimierzczak, Warszawa 2007.

³ J.-F. Morin, J. Paquin, *Foreign Policy Analysis. A Toolbox*, Cham 2018; H. Savigny, L. Marsden, *Doing Political Science and International Relations. Theories in Action*, Basingstoke–New York 2011; R. Stemplowski, *Wprowadzenie do analizy polityki zagranicznej RP*, Warszawa 2006.

⁴ P. Daniluk, *Bezpieczeństwo i zarządzanie*, Warszawa 2015; A. Dawidczyk, J. Jurczak, P. Łuka, *Metody, techniki i narzędzia nauk o bezpieczeństwie*, Warszawa 2019.

⁵ T. Pugacewicz, *Studia nad polityką zagraniczną z poziomu czynników krajowych. Historia rozwoju i współczesne wyzwania w nauce światowej i polskiej*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations” 2019, t. 55, nr 1, s. 84.

⁶ R. Bäcker [i in.], *Metodologia badań politologicznych*, Warszawa 2016, s. 68.

teoretycznych na konkretne techniki, procedury i narzędzia analityczne. Rezultaty tak ukierunkowanego wysiłku analitycznego powinny być poddawane badaniu i ocenie ich efektywności, tak aby mogły następnie być wykorzystane w celu poprawy przyszłych wyników analiz, a także przyczynić się pośrednio do uzupełniania wiedzy teoretycznej.

Wywód opiera się na czterech założeniach. Pierwsze zakłada, że z perspektywy analityczno-empirycznej dobra teoria to taka, która umożliwia deskrypcję, wyjaśnianie, prognozowanie, sugerowanie praktycznych rozwiązań oraz dostarcza sądów wartościujących⁷. Przy czym dobra teoria powinna być „elegancka”, to znaczy powinna uwzględniać taką liczbę zmiennych, która umożliwia jej zastosowanie⁸. Redukowanie zmiennych ułatwia z kolei operacjonalizację⁹ teorii, czyli przełożenie jej na świat empiryczny, co natomiast otwiera drogę do wypracowywania i udoskonalania analitycznych technik, procedur i narzędzi, w tym heurystycznych, umożliwiających prowadzenie ustrukturyzowanej analizy politycznej.

Drugie założenie dotyczy konsekwencji odróżnienia przez autora dwóch pojęć – badania i analizy. Prowadzenie badań (naukowych) jest domeną akademików, prowadzenie analiz natomiast jest głównie przedmiotem prac analityków pracujących w think tankach (i innych ośrodkach przetwarzających informacje na potrzeby konkretnych użytkowników). Wiedza teoretyczna rozwijana w ośrodkach akademickich jest (często nieświadomie) wykorzystywana przez analityków i ekspertów prowadzących analizę bieżących wydarzeń. Ponadto na gruncie teoretycznym wybór pomiędzy wiernością paradygmatowi a analitycznym eklektyzmem¹⁰, teoretyczną syntezą czy pragmatyczną fuzją¹¹, jest zagadnieniem ważnym i debatowanym, a na poziomie prowadzenia analizy

⁷ B. Krauz-Mozer, *Teorie polityki*, Warszawa 2005, s. 106.

⁸ Colin Hay określił ten dylemat mianem kompromisu pomiędzy zwięzłością a złożonością teorii (*parsimony vs complexity*). C. Hay, *Political Analysis...*, s. 31-37. W celu opisanego roli teorii można posłużyć się analogią mapy terenu. Jeśli mapa będzie opracowana w skali 1:1 oraz będzie uwzględniać wszelkie elementy, wówczas, choć będzie doskonale odwzorowywać rzeczywistość, *de facto* będąc jej kopią, wykorzystanie takiej mapy w praktyce będzie niemożliwe. Z tego powodu potrzebne są mapy tworzone w mniejszej skali, uwzględniające wyłącznie te elementy, które są niezbędne do poruszania się w terenie. Analogicznie teoria powinna dawać w ręce badacza uproszczony obraz rzeczywistości, który umożliwia jej wykorzystanie m.in. w celach ekspanacyjnych i prognostycznych. Ilustrację wyjaśnienia redukującego zmienne wykorzystywane do tworzenia prognozy może stanowić model predykcyjny opracowany przez Allana J. Lichtmana i Vladimira Keilisa-Boroka prognozujący wyniki wyborów prezydenckich w USA. Zob. A.J. Lichtman, *Predicting the Next President. The Keys to the White House*, New York [i in.] 2020.

⁹ Przy czym za Wiktoorem Szewczakiem należy zauważyć, iż *niektórzy postulują odróżnienie procesu nadawania empirycznego sensu wartościom teoretycznym od definiowania wielkości poprzez zespół operacji badawczych, rezerwując nazwę „operacjonalizacja” tylko dla drugiej z tych czynności* W. Szewczak, *Budowa skali pomiarowej w politologii*, „Athenaeum. Polskie studia politologiczne” 2012, vol. 36, s. 61.

¹⁰ R. Sil, P.J. Katzenstein, *Beyond Paradigms. Analytic Eclecticism in the Study of World Politics*, Houndmills–New York 2010; *cz.*, *Eclectic Theorizing in The Study and Practice of International Relations*, [w:] *The Oxford Handbook of International Relations*, red. Ch. Reus-Smit, D. Snidal, Oxford 2008, s. 6-126.

¹¹ G. Hellmann, *In Conclusion. Dialogue and Synthesis in Individual Scholarship and Collective Inquiry*, „International Studies Review” 2003, vol. 5, nr 1, s. 147-150.

wybory te schodzą na dalszy plan. Postulat utrzymywania spójności pomiędzy stanowiskiem ontologicznym, epistemologicznym i metodologicznym¹² jest zasadny w odniesieniu do prowadzenia badań, których celem jest rozwój konkretnej teorii, nie musi jednak być kluczowy dla wysiłków nakierowanych na analizę. Analiza polityczna rozumiana przez autora jako procedura stosowania zoperacjonalizowanych metod i technik badawczych czerpie z podstawowych idei „pluralizmu”, głoszącego przekonanie o konieczności *uwzględniania wielu podejść i metod badawczych w refleksji nad polityką*¹³. Analizę polityczną charakteryzuje także pragmatyczny stosunek do teorii – *najlepsza jest ta, która działa*¹⁴. Nie oznacza automatycznego przyjęcia stanowiska instrumentalistycznego, iż *teorie naukowe są raczej użytecznymi narzędziami niż wiernymi reprezentacjami obiektywnej rzeczywistości*¹⁵, kładzie jednak nacisk na ich implementację, zwłaszcza tych elementów, które mogą być przydatne dla analityków w procesie prognozowania¹⁶.

Trzecie założenie przyjmuje za dobrą monetę twierdzenie Barbary Krauz-Mozer, iż *nauka o polityce należy do takiego obszaru uprawianej wiedzy o świecie społecznym, gdzie zadania dyktuje przede wszystkim przyszłość*¹⁷; wskazuje, że analitycy, tworząc swoje opracowania, w tym głównie prognozując przyszłe stany, testują pośrednio założenia teoretyczne wypracowywane przez akademików. W tym kontekście za Haliną Świebodą warto odnotować, że *dla prognozowanego zjawiska istotną rolę odgrywa teoria, jako źródło wiedzy, która jednocześnie jest wzbogacana o doświadczenia z prowadzonego procesu wyznaczania prognozy*¹⁸. Tak więc można wskazać związek łączący pracę obu, bardzo często przenikających się, grup – badawczy i analityków.

Czwarte założenie dotyczy faktu, iż ustalanie, które z metod, technik, procedur i narzędzi prowadzenia analizy są najskuteczniejsze, jest możliwe dzięki ich testom

¹² D. Marsh, S. Ercan, P. Furlong, *A Skin not a Sweater. Ontology and Epistemology in Political Science*, [w:] *Theory and Methods in Political Science*, red. V. Lowndes, D. Marsh, G. Stoker, London 2018, s. 177-198.

¹³ B. Krauz-Mozer, P. Ścigaj, *Sklep z podróbkami? Podejścia badawcze i metodologiczne*, [w:] *Podejścia badawcze i metodologiczne w nauce o polityce*, red. B. Krauz-Mozer, P. Ścigaj, Kraków 2013, s. 17.

¹⁴ G.F. Treverton [i in.], *Toward Theory of Intelligence. Workshop Report*, Santa Monica 2006, s. 5, [online] https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/conf_proceedings/2006/RAND_CF219.pdf, 21 I 2022.

¹⁵ M. Kassner, *O pierwszeństwie interpretacji przed ontologią. Przyczynek do krytyki realizmu w filozofii nauk społecznych*, „Teoria Polityki” 2019, nr 3, s. 131.

¹⁶ Robert Jervis pozostaje sceptyczny wobec możliwości prognozowania z powodu nieograniczonej liczby elementów, które mogą na siebie wzajemnie wpływać, powodując niedające się przewidzieć zmiany w analizowanym systemie. R. Jervis, *System Effects. Complexity in Political and Social Life*, Princeton, 1997, passim. Ten sam badacz jednak zwraca uwagę, na potrzebę rozwijania narzędzi (heurystycznych) zmuszających analityków do rozważania alternatywnych wyjaśnień oraz jeszcze głębszego kwestionowania wniosków. Tenże, *Foreword to the First Edition*, [w:] S.M. Beebe, R.H. Pherson, *Cases in Intelligence Analysis. Structured Analytic Techniques in Action*, Los Angeles 2015, s. XXXIV.

¹⁷ B. Krauz-Mozer, *Metodologiczne problemy wyjaśniania w nauce o polityce*, Kraków 1992, s. 8. Cyt. za: R. Skarżyński, *Podstawowe dylematy politologii. Dyscyplina nauki czy potoczna wiedza o społeczeństwie? O tradycji uniwersytetu i demarkacji wiedzy*, Białystok 2012, s. 170-171.

¹⁸ H. Świeboda, *Prognozowanie zagrożeń bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2017, s. 80.

empirycznym. Ich wyniki powinny być uwzględniane w trakcie poprawiania jakości owych metod, technik, procedur i narzędzi. To z kolei zakłada możliwość istnienia sprzężenia zwrotnego pomiędzy wynikami prac analitycznych i pracami nakierowanymi na poprawę jakości teorii. Za Lochem Johnsonem należy zauważyć, że *celem jest nie tyle przekazywanie nowej wiedzy, ile przedstawianie tego, co już wiemy, w taki sposób, aby zasugerować kolejne kroki w budowie teorii*¹⁹, w tym dążeniu pomocne może okazać się wykorzystanie informacji na temat skuteczności narzędzi analitycznych, które wykorzystują ustalenia teoretyczne.

Poruszana poniżej tematyka łączy, zapożycza i podejmuje próbę syntetyzacji dorobku z zakresu nauk społecznych, umiejętności pracy z informacją²⁰ (w tym działań z zakresu analizy wywiadowczej jawno⁻²¹ i tajnoźródłowej²²) przy wykorzystaniu ustrukturyzowanych technik analitycznych²³, a także wiedzy z zakresu psychologii poznawczej i kognitywistyki, jako elementów kluczowych do przeprowadzania testów z zakresu efektywności i skuteczności zastosowanych narzędzi²⁴.

Prezentowana w tekście perspektywa stanowi próbę ominięcia teoretycznych sporów o przedmiot poznania politologii i w zamian postuluje skupienie się na

¹⁹ L.K. Johnson, *Bricks and Mortar for a Theory of Intelligence*, „Comparative Strategy” 2003, vol. 22, nr 1, s. 1.

²⁰ K. Leidel, T. Serafin, *Otwarte źródła informacji w działalności wywiadowczej. Zarys problematyki*, Warszawa 2011; W. Zajączkowski, *Zrozumieć innych. Metoda analityczna w polityce zagranicznej*, Warszawa 2011. Przy czym warto odnotować w tym miejscu opinię wyrażoną w słowniku *Polskich służb specjalnych*, iż analiza wywiadowcza bazuje na takich samych zasadach jak każda analiza informacji, to czynność intelektualna, polegająca na myślowym wyodrębnieniu cech, części lub składników badanego zjawiska, przedmiotu, badaniu cech elementów lub struktury, związków i zależności między nimi (*Polskie służby specjalne. Słownik*, red. K.A. Wojtaszczyk, Warszawa 2011, s. 41).

²¹ W języku potocznym zwykło się również stosować określenie „biały wywiad”. K. Leidel, T. Serafin, *Otwarte źródła...*, s. 45-57; Por. *Biały wywiad. Otwarte źródła informacji – wokół teorii i praktyki*, red. W. Filipkowski, W. Mądrzejowski, Warszawa 2012, s. 13-19; B. Saramak, *Biały wywiad w służbach specjalnych. Znaczenie i perspektywy*, [w:] *Służby specjalne we współczesnym państwie*, red. Z. Siemiątkowski, A. Zięba, Warszawa 2016, s. 153-167.

²² *Analiza informacji w zarządzaniu bezpieczeństwem*, red. K. Leidel, P. Piasecka, T.R. Aleksandrowicz, Warszawa 2013; B. Saramak, *Wykorzystanie otwartych źródeł informacji w działalności wywiadowczej. Historia, praktyka, perspektywy*, Warszawa 2015.

²³ R.J. Heuer Jr., *Psychology of Intelligence Analysis*, Washington 1999; R.J. Heuer Jr., R.H. Pherson, *Structured Analytic Techniques for Intelligence Analysis*, Washington 2020.

²⁴ W tym aspekcie należy odwołać się do bogatej listy publikacji autorstwa Philipa E. Tetlocka, który razem ze swoimi współpracownikami bada eksperymentalnie różne wymiary efektywności wykorzystywania technik prowadzenia analizy. Zob. np. W. Chang [i in.], *Restructuring Structured Analytical Techniques in Intelligence*, „Intelligence and National Security” 2017, vol. 33, nr 3, s. 1-20; M.K. Dhmi [i in.], *Improving Intelligence Analysis with Decision Science*, „Perspectives on Psychological Science” 2015, vol. 10, nr 6, s. 753-757. Wątek ten również poruszają w swoich pracach David R. Mendel oraz Alan Barnes. Zob. D.R. Mandel, A. Barnes, *Geopolitical Forecasting Skill in Strategic Intelligence*, „Journal of Behavioral Decision Making” 2018, vol. 31, nr 1, s. 127-137; *Accuracy of Strategic Intelligence Forecasts*, „Proceedings of the National Academy of Sciences” 2014, vol. 111, nr 30, s. 1-6 a także D.R. Mandel, Ch.W. Karvetski, M.K. Dhmi, *Boosting Intelligence Analysts' Judgment Accuracy. What Works, What Fails?*, „Judgment and Decision Making” 2018, vol. 13, nr 6, s. 607-621.

niewielkim wycinku wiedzy obejmującym sposoby efektywnej operacjonalizacji wiedzy naukowej za pomocą m.in. technik ustrukturyzowanej analizy i narzędzi umożliwiających ten proces²⁵. Wysiłek taki wydaje się uzasadniony, zwłaszcza w świetle opinii Adama Gwiazdy, iż *większość politologów nie bardzo potrafi wyjaśnić, na czym polega „analiza politologiczna”*²⁶. Uwzględnienie wyników badań dotyczących jakości wypracowanych narzędzi może bowiem dostarczyć wiedzy pomocnej w rozwoju metod badawczych.

Ponadto zarysowana w niniejszym tekście propozycja próbuje wskazać drogę wiodącą pomiędzy binarnymi opozycjami charakteryzującymi polskie pole politologii opisane przez Tomasza Warczoka i Tomasza Zaryckiego²⁷. Autorzy ci przeciwstawili etatową pracę naukową politologów – dorywczemu (równoległemu) zaangażowaniu tych samych osób w aktywności o charakterze eksperckim. Innymi słowy, kreśląc przekonujący obraz dyscypliny, zredukowano do roli „chałtur” *„dodatkowe, uzupełniające prace doradcze czy eksperckie”*²⁸. Tym samym postawienie opozycji pomiędzy aktywnością naukową i ekspercką, w opinii autora, wyciszyło ważny wątek – roli tego rodzaju działalności, która może pełnić także pozytywną funkcję w rozwoju nauki, właśnie przez fakt bycia możliwie blisko empirycznej rzeczywistości. Postulowana w niniejszym wywodzie próba wykorzystania ustrukturyzowanych technik analitycznych do operacjonalizacji wiedzy teoretycznej może posłużyć za pomost łączący oba środowiska.

Autor niniejszego tekstu postawił sobie za cel próbę poszukiwania „wspólnego gruntu” oraz nakreślenia ram teoretycznych dla syntezy dorobku nauk z zakresu politologii, stosunków międzynarodowych oraz nauk o bezpieczeństwie z ustaleniami poczynionymi w ramach studiów wywiadowczych, pracy z informacją oraz kognitywistyki umożliwiającej weryfikację efektywności proponowanych narzędzi. Celem pobocznym jest również uzupełnienie wokabularza nauk politycznych poprzez wskazanie odmienności i podobieństw procesu analizy prowadzonego w ośrodkach eksperckich od badań realizowanych w murach akademickich.

Artykuł podzielony został na trzy części. Pierwsza, ze względu na ograniczoną ilość miejsca, tylko szkicuje ramy teoretyczne analizy politycznej rozumianej jako wysiłek nastawiony na analizę bieżących problemów świata empirycznego, w tym uwzględniających prognozę. Część druga we wskazanych ramach charakteryzuje odmienność działalności badawczej od analitycznej, podkreślając jednak wzajemne relacje łączące obie aktywności. Część trzecia jest wprowadzeniem do koncepcji ustrukturyzowanych technik analitycznych oraz stanowi prolegomena do zoperacjonalizowanego modelu analitycznego.

²⁵ Zob. S.M. Beebe, R.H. Pherson, *Cases in Intelligence...*

²⁶ A. Gwiazda, *Ambiwalentne podejścia do badań w naukach politycznych*, [w:] *Czym jest teoria w politologii?*, red. Z. Blok, Warszawa 2011, s. 161.

²⁷ T. Warczok, T. Zarycki, *Gra peryferyjna. Polska politologia w globalnym polu nauk społecznych*, Warszawa 2016, s. 196-213.

²⁸ *Tamże*, s. 259. Wątek ten jest kontynuowany na dalszych stronach tej pracy – zob. s. 259-268.

MIEJSCE ANALIZY POLITYCZNEJ

Ponieważ zadaniem niniejszego tekstu jest osadzenie analizy politycznej w szerszym kontekście teoretycznym, niezbędne jest doprecyzowanie wzorca naukowości, z którego powinna wywodzić ona swoje oczekiwania względem możliwości poznania świata społecznego. Badanie w obrębie nauk społecznych powinno dotyczyć problemu ważnego dla świata rzeczywistego oraz wносить istotny wkład do istniejącego dorobku naukowego²⁹. Wydaje się, że warunki te próbuje spełniać działalność badawcza realizowana w obrębie analityczno-empirycznego wzorca naukowości, który w szczególności sprzyja operacjonalizacji wiedzy politologicznej, opiera się bowiem na założeniu, że *celem nauki jest obiektywna obserwacja, opis obserwacji, wyjaśnianie zaobserwowanych faktów i przewidywania, na koniec zaś zastosowanie owej wiedzy w praktyce*³⁰. W tak określonym wzorcu dociekań badawczych należy podkreślić, pomijaną w polskiej politologii, rolę i znaczenie funkcji predyktystycznej³¹ teorii, która sprawia, że badania – oprócz wskazania celu poznania – powinny również zawierać konstatacje odnośnie do stanów przyszłych badanego przedmiotu. Andrzej Chodubski wśród wniosków dotyczących roli prognostycznej dla nauki o stosunkach międzynarodowych wskazuje, iż *prognostyka naukowa jest jednym z fundamentalnych powołań i wyzwań badań politologicznych, a w tym w zakresie stosunków międzynarodowych. [...] Wiarygodność prognostyki naukowej uzależniona jest od świadomości metodologicznej oraz jej urzeczywistniania przez badaczy*³². Oczywiście jest, że świat społeczny ze względu na złożoność i uwikłanie węń podmiotu prowadzącego badanie jest szczególnie trudnym przedmiotem tak prowadzonych działań. Nie zmienia to jednak dwóch faktów – po pierwsze, ośrodki analityczne, nie bacząc na te konstatacje, realizują cały czas prace analityczne, uwzględniając w nich również prognozy. Po drugie, sam proces prognozowania może stanowić przedmiot badań, w obrębie których swoje miejsce ma również weryfikacja różnych technik, procedur i narzędzi analitycznych, pozwalająca docelowo wskazać te skuteczniejsze³³.

²⁹ G. King, R.O. Keohane, S. Verba, *Designing Social Inquiry. Scientific Inference in Qualitative Research*, Princeton 1994, s. 15. W tym kontekście warto odnotować słowa Adama Gwiazdy, który zauważył, że *podstawowym celem badań politologii jest, a przynajmniej powinno być, tworzenie nowych koncepcji i teorii, które lepiej niż dotychczasowe wyjaśniają coraz bardziej złożone zjawiska i procesy zachodzące w realnym świecie*. A Gwiazda, *Ambiwalentne podejścia...*, s. 169.

³⁰ B. Krauz-Mozer, W. Szostak, *Teoria polityki. Podstawy metodologiczne politologii empirycznej*, Kraków 1993, s. 21.

³¹ T. Bodio, A. Chodubski, *O prognostyce w politologii*, „Studia Politologiczne” 2004, vol. 8, s. 287.

³² A. Chodubski, *Prognostyka jako wyzwanie metodologiczne w badaniu stosunków międzynarodowych*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K. Politologia” 2009, vol. 16, nr 2, s. 57.

³³ W politologii np. Ian Shapiro odrzuca traktowanie celności prognoz jako elementu pomagającego w rozwoju dorobku teoretycznego dyscypliny. Argument taki można przyjąć za uprawniony na gruncie rozwijania dorobku teoretycznego, jednak z perspektywy analizy politycznej, której głównym celem jest wykorzystywanie zoperacjonalizowanej wiedzy, nie wydaje się on przekonujący, zwłaszcza w świetle istnienia programów badawczych oceniających trafność formułowanych prognoz,

Na gruncie polskiej politologii przez okres ostatnich lat prowadzona była debata naukowa na temat fundamentalnych zagadnień związanych z przedmiotem badania, jak również unikalności metod badawczych stosowanych w politologii. W tym miejscu autor powinien poczynić zastrzeżenie, iż ze względu na charakter artykułu przytoczone zostały tylko niektóre głosy i poniższy wywód nie aspiruje do próby rekonstrukcji całej wielowątkowej debaty, niemniej sformułowane w jej trakcie argumenty można złączyć w dwa klarowne stanowiska. Pierwsze optuje za odmiennością zarówno przedmiotu poznania politologicznego, jak i specyficznych metod stosowanych w tym celu. Drugie natomiast można określić mianem pluralistycznego, akceptującego nieostrość przedmiotu badania. Utożsamiający się z pierwszym stanowiskiem Ryszard Skarzyński, optujący za wyraźną odrębnością przedmiotu badania politologii, zauważa, że *w nauce sama metodologia jest tylko narzędziem poznawczym i niczego nie jest w stanie ani scalać, ani integrować. Powyższe zadanie może wypełnić jedynie teoria*³⁴. Nie lekceważąc tego argumentu, autor pragnie jedynie wskazać, że to świat akademicki powinien rozwijać dorobek teoretyczny, nie zapominając, iż to świat ośrodków analitycznych, korzystając często (nieświadomie) z dorobku teoretycznego nauk społecznych, mierzy się z wyzwaniem opisu oraz problemami realnego świata. Z tego powodu próba wykorzystania w praktyce tego, co już mają do zaoferowania metody badawcze³⁵ nauk o polityce i administracji (w tym stosunki międzynarodowe), oraz nauk o bezpieczeństwie może przynieść również korzyść wspomnianym dyscyplinom naukowym. Zwłaszcza że np. w opinii Anny Wojciuk *teoria stosunków międzynarodowych daje praktyczne narzędzia rozumienia, selekcionowania, analizowania i syntetyzowania informacji, których każdego dnia dostarczają w nadmiarze media*³⁶, chociaż zdaniem autora tego tekstu wciąż brakuje wypracowania dających się zastosować w praktyce narzędzi heurystycznych wykraczających poza abstrakcyjne konstrukty myślowe; narzędzi, które mogłyby posłużyć jako elementy technik prowadzenia ustrukturyzowanej analizy politycznej (wątek ten zostanie rozwinięty w dalszej części wywodu). Do tego jednak potrzebne jest przeprowadzenie procesu operacjonalizacji

np. prowadzonych przez Philipa E. Tetlocka. I. Shapiro, *Problems, Methods, and Theories in the Study of Politics, or What's Wrong with Political Science and What to Do About It*, [w:] *Problems and Methods in the Study of Politics*, red. I. Shapiro, R.M. Smith, T. Masoud, Cambridge 2004, s. 28-36.

³⁴ R. Skarzyński, *Podstawowe dylematy politologii...*, s. 168. W polskiej nauce o polityce odmienne stanowisko wyrazili Barbara Krauz-Mozer oraz Paweł Ścigaj, pisząc, iż, *pragnienie wskazania „metody politologicznej”, na kształt „metody socjologicznej” czy „metody psychologicznej”, wydaje się zadaniem co najmniej trudnym, jeśli nie niemożliwym. Metody nie są bowiem funkcją przedmiotu badania, ale celów badawczych – stawianych pytań i poszukiwanych odpowiedzi*. B. Krauz-Mozer, P. Ścigaj, *Sklep z podróbkami...*, s. 13.

³⁵ Warto w tym miejscu przywołać celną uwagę Pawła Ścigaja, który zauważył, że *metoda naukowa, a także zastosowanie poszczególnych metod i technik badawczych zwiększają prawdopodobieństwo sukcesu poznawczego (choć go nie zapewniają!), a więc opisanie, wyjaśnienie lub zrozumienie (nawet utomnego) jakiegos zjawiska, bardziej niżeli wykorzystanie jakichkolwiek metod dostępnych na gruncie innych form wiedzy ludzkiej*. P. Ścigaj, *Czy uczymy o tym, w jaki sposób badamy?*, „Athenaeum. Polskie studia politologiczne” 2015, vol. 47, s. 65-66.

³⁶ A. Wojciuk, *Dylemat Potęgi. Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010, s. 20.

wiedzy teoretycznej³⁷, tak aby umożliwić wykorzystanie jej w sposób praktyczny. Sednem tego procesu jest wskazanie pytań, które należy postawić rzeczywistości politycznej, a następnie przetworzenie zebranych odpowiedzi za pomocą technik i narzędzi ułatwiających wyciąganie wniosków oraz tworzenie prognoz.

Biorąc pod uwagę powyższe stwierdzenia, to właśnie stanowisko pluralistyczne, które ma także wymiar pragmatyczny, wydaje się odpowiednim gruntem do budowy narzędzi analitycznych – *metody są [tu] traktowane jako narzędzia, którymi można się posłużyć w zależności od problemu, a więc ich znajomość zwiększa możliwości podjęcia wszechstronnych badań*³⁸. Choć uwaga ta została sformułowana w stosunku do badań naukowych, jest równie prawdziwa w kontekście prowadzenia analizy. Takie pragmatyczne podejście umożliwia podjęcie próby operacjonalizacji wiedzy i wykorzystanie jej w praktyce. Wymaga jednak, aby ów pragmatyzm został zweryfikowany poprzez sprawdzenie skuteczności wykorzystywanych narzędzi, w tym celu jednym z kryteriów powinno być testowanie mocy prognostycznej narzędzi analitycznych.

Bent Flyvbjerg, jeden z popularyzatorów *zurotu ku praktyce*³⁹ w naukach społecznych, twierdzi, że aby utrzymać znaczącą pozycję, nauki społeczne powinny porzucić ideały użyteczności wiedzy (*episteme*) teoretycznej, w tym element prognostyczny, na rzecz umiejętności (*techne*) kształtowania praktycznej racjonalności społeczeństwa (*phronesis*) przez formułowanie objaśnień uwzględniających różne wartości, celów jego rozwoju⁴⁰. Teza ta nie jest jednak przekonująca. Całkowite porzucenie poglądu o możliwości poznania rzeczywistości, choćby w prawdopodobnym stopniu, może mieć bowiem swoją cenę i doprowadzić do niebezpiecznego zjawiska, w którym głównym zasobem badaczy z zakresu nauk społecznych będzie ich postulowana ponadpartyjność, umożliwiająca formułowanie (rzekomo) obiektywnych komentarzy na temat faktów politycznych. Niestety taki kierunek rozwoju dyscypliny powoduje, że konkurentem dla sądów wydawanych przez politologów⁴¹ stają się opinie dziennikarzy, a nie wiedza

³⁷ Za Władysławem W. Skarbkim przez operacjonalizację autor rozumie *proces wskazywania metod i technik badawczych, za pomocą których konkretyzuje się ustalone na drodze konceptualizacji (w sensie węższym) terminy bądź też jako najobszerniejszy etap procedury badawczej obejmujący rozstrzygnięcia co do sposobu rozumienia pojęć, doboru zmiennych oraz wskaźników, a także wybór metod i technik badawczych*. W.W. Skarbek, *Wybrane zagadnienia metodologii nauk społecznych*, Piotrków Trybunalski 2013, s. 59, przyp. 57.

³⁸ B. Krauz-Mozer, P. Ścigaj, *Sklep z podróbkami...*, s. 18. Należy przyznać słusność autorom książki *Doing Political Science and International Relations. Theories in Action*, którzy przyjmują, że każde postępowanie analityczne musi bazować na teorii, a uprawianie nauki o polityce jest możliwe na wiele różnych sposobów, co więcej politologia i stosunki międzynarodowe są nie tyle rozłączne, ile wzajemnie się przenikają i uzupełniają. H. Savigny, L. Marsden, *Doing Political...*, s. 1.

³⁹ Zob. A. Gruszcza, *Roztropny realizm a studia wywiadowcze. Rozważania nad Unią Europejską jako wspólnotą wywiadowczą*, [w:] *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych. Założenia i zastosowania badawcze*, red. E. Halizak, J. Czapotowicz, Warszawa 2014, s. 229-248 (zwłaszcza s. 229-238).

⁴⁰ B. Flyvbjerg, *Making Social Science Matter. Why Social Inquiry Fails and How it Can Succeed Again*, Cambridge 2001, s. 166-168.

⁴¹ Jak również innych przedstawicieli nauk społecznych.

oparta na rzetelnej analizie. Z tego powodu autor proponuje podjęcie choćby częściowego „zwrotu ku praktyczności”, którego celem byłaby próba zaadaptowania metod nauk społecznych oraz wypracowania technik, procedur i narzędzi umożliwiających wykorzystanie ich w procesie prowadzenia analizy politycznej. By przybliżyć ten proces, konieczne jest jeszcze doprecyzowanie różnic i podobieństwa między światem akademickim i środowiskiem analitycznym.

WZAJEMNA RELACJA BADAŃ POLITOLOGICZNYCH ORAZ ANALIZ POLITYCZNYCH – RÓŻNICE I PODOBIEŃSTWO

William Phillips Shively podzielił badania w obrębie politologii za pomocą dwóch par kategorii⁴². Pierwsza dzieli je ze względu na to, czy ich cel ma charakter stosowany – służy rozwiązaniu konkretnego problemu (badanie stosowane), czy też jest badaniem podstawowym – nastawionym na wzbogacenie naszej wiedzy o polityce (badanie rekreacyjne). Druga para dzieli badania ze względu na to, czy dotyczą one poszukiwania nowej wiedzy na temat polityki i podejmują się znalezienia nowych faktów (badanie empiryczne), czy też nakierowane są na uzyskanie nowej wiedzy o starych faktach (badanie nieempiryczne). Zestawienie tych dwóch par pozwala na stworzenie matrycy, w której znajdują się cztery typy badań w naukach politycznych (zob. tabela 1). Z perspektywy poniższego wywodu kluczowe jest wskazanie kategorii badań określonych przez Shively’ego jako badania o charakterze technicznym (ang. *engineering research*), będących na przecięciu badań empirycznych i badań stosowanych, które *są nastawione na rozwiązywanie problemów. Ich podstawa jest czysto empiryczna. Są one bowiem nastawione na zbieranie faktów niezbędnych do rozwiązywania problemów politycznych [...] są w pewnym stopniu niezależne od nauk politycznych o charakterze akademickim*⁴³.

Tabela 1. Rodzaje badań politycznych wg W.P. Shively’ego

	Stosowane	Rekreacyjne
Nieempiryczne	Filozofia normatywna	Teoria formalna
Empiryczne	Badania o charakterze technicznym	Badania zorientowane na teorię

Źródło: W.P. Shively, *Sztuka prowadzenia badań politycznych*, przeł. E. Hornowska, Poznań 2001, s. 18.

Wskazanie to ma konsekwencje dla dalszego wywodu, ponieważ umożliwia odróżnianie, a w rezultacie niestosowanie wymiennie pojęć „badanie” i „analiza”. To pierwsze określa proces charakteryzujący dociekania naukowców, które muszą spełniać wszelkie kryteria stawiane wiedzy naukowej. Analiza natomiast oznacza proces pracy z informacją, korzystający z danych metod oraz technik, procedur i narzędzi, a jego celem

⁴² W.P. Shively, *Sztuka prowadzenia badań politycznych*, przeł. E. Hornowska, Poznań 2001, s. 17-21.

⁴³ *Tamże*, s. 18.

jest dostarczenie rozwiązania problemu stawianego przez zleceniodawcę czy decyden-
ta. Nie oznacza to oczywiście, że badaczki i badacze nie mogą prowadzić analiz. Powo-
dem tego rozróżnienia jest jedynie zaakcentowanie odmienności celów procesu bada-
nia (tworzenie i rozwijanie teorii) oraz analizy (rozwiązanie problemu). Przejawia się
to inaczej rozkładającymi się potrzebami naukowców i analityków. Przy czym cel anali-
tyka jest pragmatyczny – znać metody oraz posiadać techniki i narzędzia poprawiające
jakość prowadzonych analiz.

Doprecyzowując jeszcze różnice w zakresie powstawania i wykorzystywania wie-
dzy w naukach społecznych⁴⁴, można wyróżnić cztery Weberowskie typy idealne
wspólnot epistemicznych i sposobów tworzenia oraz korzystania przez nie z tej wie-
dzy (zob. tabela 2). Należy wskazać, po pierwsze, wspomnianych już, pracujących na
uczelniach naukowców, którzy opierają swoje dociekania na wiedzy i zasadach pro-
wadzenia badań naukowych. Po drugie, wykorzystujących tę wiedzę pośrednio ana-
lityków pracujących w szeroko rozumianych think tankach⁴⁵. Po trzecie, pośrednio
korzystających z wiedzy naukowej dziennikarzy. Po czwarte, specjalistów w zakresie
analizy otwartych źródeł informacji (*open-source intelligence*, OSINT), którzy mają
najmniejszy udział w tworzeniu wiedzy, a których zasadniczym celem jest weryfika-
cja informacji. Naukowcy prowadzą badania uwzględniające pełen rygor i zasady cha-
rakteryzujące pracę naukową, a w swoich dociekaniach powinni rozwijać konkretny
paradygmat teoretyczny. Analitycy, wykorzystując ustrukturyzowane techniki, mogą
operacjonalizować ustalenia badań teoretycznych, wykorzystując je do poprawy anali-
z i własnego warsztatu. Dziennikarze w swojej pracy wykorzystują własny warsztat.
Praktycy OSINT koncentrują się na wykorzystaniu odpowiednich narzędzi informa-
tycznych. Każda z tych grup do swojej pracy wykorzystuje wiedzę i informacje pocho-
dzące z dwóch głównych źródeł. Są nimi, po pierwsze, opracowane dane, najczęściej
historyczne, oraz wyniki badań. Drugie źródło stanowią informacje jawne pochodzą-
ce z doniesień medialnych i wiedza potoczna, a także informacje niejawne będące wy-
nikiem działalności wywiadowczej.

Naukowcy swoje dociekania realizują w celu rozwijania dorobku teoretycznego, ba-
zując głównie na opracowanych przez siebie danych. Analitycy i dziennikarze korzy-
stają natomiast przede wszystkim z informacji pochodzących ze źródeł jawnych oraz
niejawnych. Cele pracy każdej z tych grup są odmienne. Naukowiec ma za zadanie nade
wszystko przekazać innym naukowcom wiedzę spełniającą rygory i standardy naukowe.
Analityk⁴⁶ natomiast ma przedstawić przełożonemu rekomendację, prognozę lub wy-
jaśnienie analizowanej sytuacji. Dziennikarz za swój cel bierze poinformowanie opinii
publicznej. Ekspert z zakresu OSINT weryfikuje informacje.

⁴⁴ Politologii, stosunków międzynarodowych oraz nauk o bezpieczeństwie.

⁴⁵ Osobną kategorię stanowią doradcy, których celem jest poszukiwanie rozwiązań korzystnych dla pod-
miotu zlecającego analizę.

⁴⁶ Analitycy i doradcy stawiają przed sobą odmienne cele. Doradca tym różni się od analityka, że
w swojej pracy uwzględnia interes osoby go zatrudniającej, analityk natomiast powinien pozostać
bezbiasny.

Tabela 2. Grupy zawodowe korzystające z dorobku teoretycznego nauk społecznych

	Naukowiec	Analitik	Dziennikarz	Ekspert OSINT
Źródło wiedzy	Dane	Wiedza potoczna, informacje jawne i niejawne		Informacje jawne
Treść pracy	Badanie	Analiza	Opis	Ustalenie faktów
Cel pracy	Rozwój teorii		Prezentacja problemu	Potwierdzenie lub falsyfikacja informacji
	Rozwiązanie problemu			
Odbiorca	Inni badacze	Przełożony	Masowy odbiorca	Zamawiający
Efekt	Tekst naukowy	Rekomendacja, prognoza	Artykuł prasowy	Weryfikacja informacji

Źródło: opracowanie własne.

Wszystko to jednak nie oznacza, że praca badaczy i analityków nie ma również wielu elementów wspólnych. Choć obie grupy różni m.in. przedmiot zainteresowania, to punktem stycznym ich wysiłków może być fakt, iż analitycy wykorzystują ustalenia świata nauki w swoich analizach (nawet jeśli robią to nieświadomie). By scharakteryzować znaczenie analityków w systemie rozwoju wiedzy nauk społecznych, można zaryzykować poprowadzenie analogii ze *Strukturą rewolucji naukowych* Thomasa S. Kuhna⁴⁷. W koncepcji tej dla wykrywania anomalii w obrębie paradygmatów nauki instytucjonalnej (normalnej) istotną rolę odgrywało rozwiązywanie łamigłówek⁴⁸. W proces ten *de facto* zaangażowane są dwie kategorie aktorów – badacze (nade wszystko twórcy paradygmatów) oraz analitycy (skoncentrowani głównie na rozwiązywaniu łamigłówek). W tym sensie ich cel pracy może częściowo być pokrewny – rozwiązując łamigłówki, analitycy dostarczają informacje, które mogą być przydatne dla badaczy rozwijających dany paradygmat (w tabeli 2 symbolizuje go współdzielone pole celu pracy badaczy i analityków).

Choć oba środowiska współdziałały ze sobą obszar zainteresowań, to w opinii autora zdecydowanie za rzadko dochodzi pomiędzy nimi do wymiany myśli⁴⁹. Zarówno badaczom (tym utrzymującym związek ze wzorcem empiryczno-analitycznym

⁴⁷ Konieczne jest zastrzeżenie, iż koncepcja ta nie daje się w łatwy sposób odnieść do nauk społecznych, gdzie jeden paradygmat nie wypiera drugiego, ale zazwyczaj zajmuje miejsce obok niego. Zob. T.S. Kuhn, *Struktura rewolucji naukowych*, przeł. H. Ostromecka, oprac. S. Amsterdamski, Warszawa 1968. Za taką anomalię w obrębie nauki o stosunkach międzynarodowych można uznać problem wyjaśnienia końca zimnej wojny (*end-of-the-Cold-War problem*). Na kwestię nieprzewidzenia przez teorię stosunków międzynarodowych (neorealizm) końca zimnej wojny, wybuchu wojny w Zatoce Perskiej i nagłego załamania się ZSRR zwrócił uwagę John Lewis Gaddis. Na gruncie tego kryzysu wyłonił się konstruktywizm. Zob. J.L. Gaddis, *International Relations Theory and the End of the Cold War*, „International Security” 1992/1993, vol. 17, nr 3, s. 5-58.

⁴⁸ J. Losee, *Wprowadzenie do filozofii nauki*, przeł. T. Bigaj, Warszawa 2001, s. 244-251.

⁴⁹ Zwłaszcza dotyczących wykorzystywania zoperacjonalizowanych ustaleń teoretycznych.

naukowości), jak i analitykom zależy na możliwości prowadzenia prognoz. Jak zauważa w tym kontekście Andrzej Chodubski, *zadaniem teoretyków jest nie tylko dostarczanie wiedzy teoretycznej, ale poszukiwanie nowych metod prognozowania, analizy rzeczywistości międzynarodowej*⁵⁰ – tym samym obserwacja ta wskazuje na wartość płynącą z testowania metod prognostycznych wykorzystywanych przez analityków. Do tego potrzebny jest jednak przepływ myśli pomiędzy światem akademii i realiami praktyków analizy, co nie jest proste, a świadczyć o tym może dalsza część wypowiedzi przywołanego autora, iż *zadanie to powinno być zagwarantowane dla uczonych, a w tym zwłaszcza legitymizujących się znaczącym dorobkiem naukowym*⁵¹. Ostatni postulat nie wydaje się słuszny, zwłaszcza w kontekście wyników badań nad skutecznym prognozowaniem, w świetle których szczególnie ważną cechą osób formujących trafne prognozy nie było to, co myśleli, ale jak myśleli i w jaki sposób przetwarzali informacje⁵². Na korzyść płynące ze wzajemnej wymiany myśli trafnie wskazał Łukasz Paw – jeśli bowiem źródła analiz i prognoz są znane, *czyli jeśli wynika[ją] z jakiejś konkretnej teorii czy szerszego paradygmatu badawczego – przyczyniają się również do wzrostu znaczenia i rozpoznawalności teorii, na podstawie której [są] ufundowane*⁵³. Innymi słowy, na styku zoperacjonalizowanych twierdzeń teoretycznych i wyników prac analityków znajduje się obszar, który potencjalnie może stanowić ważne źródło wiedzy dla badaczy chcących weryfikować skuteczność prognostyczną teorii.

Platformą łączącą oba światy jest też fakt, że ich przedstawiciele często pracują z informacją, a – jak zauważa Mirosław Minkina – *pracę z informacją wiele łączy z naukami ścisłymi, przyrodniczymi i humanistycznymi*. Istnieją jednak także trzy ważne różnice. Po pierwsze, w pracy wywiadowczej analityk dysponuje o wiele mniejszą ilością danych od naukowców, musi przez to zaakceptować fakt, iż duża ilość informacji pozostanie niewiadoma lub niezwerifikowana. Po drugie, w pracy wywiadowczej analitycy rzadko mają bezpośredni dostęp do informacji z pierwszej ręki i ich źródeł, nie są tym samym w stanie weryfikować danych – *w wywiadzie osoby zbierające informacje rzadko mają możliwość opracowania ostatecznej wersji produktu wywiadowczego – przetworzonej informacji wywiadowczej*⁵⁴. Po trzecie, w pracy naukowej badacze zazwyczaj są świadomi własnych uprzedzeń, nie są też przedmiotem manipulacji, inaczej w działalności wywiadowczej, gdzie niewiarygodność informacji, manipulacja i dezinformacja są powszechnym zjawiskiem. Niemniej pomostem pomiędzy światem nauki i prowadzenia analiz może być (współ)tworzenie narzędzi usprawniających proces analityczny, przyczyniających się również pośrednio do poprawy wiedzy teoretycznej. Do pełnienia takiej funkcji najlepiej nadają się ustrukturyzowane techniki analityczne (*structured analytic techniques*).

⁵⁰ A. Chodubski, *Prognostyka jako wyzwanie...*, s. 56.

⁵¹ *Tamże*.

⁵² Zob. P.E. Tetlock, D. Gardner, *Superprognozowanie. Sztuka i nauka prognozowania*, przeł. M. Markiewicz, Warszawa 2017.

⁵³ Ł. Paw, *Wiedza ekspercka jako podstawa formułowania prognoz geopolitycznych – analiza krytyczna, [w:] Teorie i podejścia badawcze geopolityki*, red. A. Tyszkiewicz, P. Borowiec, Kraków 2020, s. 146.

⁵⁴ M. Minkina, *Sztuka wywiadu w państwie współczesnym*, Warszawa 2014, s. 166.

USTRUKTURYZOWANE TECHNIKI ANALITYCZNE ORAZ PROLEGOMENA DO MODELU ANALIZY POLITYCZNEJ

Ustrukturyzowane techniki analityczne to narzędzia heurystyczne, *mechanizmy, dzięki którym proces myślowy jest eksternalizowany w sposób systematyczny i przejrzysty, tak by móc stanowić materiał łatwy do dzielenia się z innymi, uzupełniania go i krytykowania przez innych*⁵⁵. Aby lepiej opisać miejsce, jakie zajmują one wśród metod prowadzenia analizy informacji, ich ulokowanie w obrębie technik analitycznych można – za Rudolphem H. Phersonem i Richardsem J. Heuerem – uporządkować za pomocą dwóch par zmiennych opisujących podejścia do procesu analitycznego⁵⁶. Pierwszą parę stanowi podział ze względu na to, czy analiza prowadzona jest na podstawie danych ilościowych czy jakościowych. Drugą parę zmiennych stanowi podział wykorzystywanych danych ze względu na to, czy analizowany zbiór składa się z danych znanych, czy zawiera dane, do których analityk/analityczka nie ma (nie może mieć) dostępu. Z zestawienia tych dwóch par powstaje macierz zawierająca cztery typy idealne metod prowadzenia analizy informacji (zob. tabela 3), przy czym granica oddzielająca jeden typ od innego jest płynna.

Tabela 3. Taksonomia metod analizy informacji

	Dane ilościowe	Dane jakościowe
Zawiera dane znane	Analiza empiryczna	Myślenie krytyczne
Zawiera dane znane i nieznanne	Analiza <i>quasi</i> -ilościowa	Ustrukturyzowana analiza

Źródło: R.J. Heuer Jr., R.H. Pherson, *Structured Analytic Techniques for Intelligence Analysis*, Washington 2020, s. 65.

Metody analizy stosujące znane dane ilościowe określone są mianem analiz empirycznych. Zazwyczaj do ich wykonania wykorzystywane są duże zbiory danych, pochodzące np. z mediów społecznościowych lub zgromadzone przez sensory. W ich statystycznej analizie uwzględnia się zwłaszcza algorytmy i modele ekonometryczne. Z kolei myślenie krytyczne to działania obejmujące analizę danych, które są znane i mają charakter jakościowy. Co ważne, proces ten odbywa się w głowie analityka/analityczki i ma charakter całkowicie kognitywny i koncepcyjny. Głównym źródłem danych jest tutaj wiedza ekspertów, a technikami stosowanymi do jej wyartykułowania i wykorzystania są m.in. wnioski na podstawie dowodów, metody historyczne, wnioski przez analogię czy studium przypadku. Analiza *quasi*-ilościowa prowadzona jest na podstawie znanych i nieznanymi danych ilościowych, przy czym luki we wnioskach płynących z analizy danych ilościowych są wypełniane wiedzą pochodzącą od ekspertów.

⁵⁵ R.J. Heuer Jr., R.H. Pherson, *Structured Analytic Techniques...*, Washington 2015, s. 2. Głos polemiczny wobec zasadności stosowania tego rodzaju narzędzi zob. W. Chang [i in.], *Restructuring Structured...*, s. 337-356.

⁵⁶ R.J. Heuer Jr., R.H. Pherson, *Structured Analytic Techniques...*, Washington 2020, s. 65-68.

Wykorzystuje się tu np. modelowanie, symulacje, agregowanie osądu eksperckiego metodą Delphi oraz wnioskowanie bayesowskie. Ustrukturyzowana analiza stanowi ostatnią ze wskazanych metod analizy informacji. Wykorzystuje się w niej znane i nieznanne dane jakościowe. Narzędziami do jej prowadzenia są strukturyzowane techniki analityczne, czyli proces obejmujący wykonanie sekwencji konkretnych kroków, które służą uzewnętrznieniu procesu myślowego analityka, przez co ułatwiają analizę (podświadomie) przyjętych założeń, postawionych hipotez oraz zgromadzonych informacji. Jak zauważają Krzysztof Liedel, Paulina Piasecka oraz Tomasz R. Aleksandrowicz – proces myślowy *dzięki temu może zostać poddany przeglądowi, krytyce, dyskusji – fragment po fragmencie lub krok po kroku. Oznacza to, że możliwe jest zarówno weryfikowanie poszczególnych części wnioskowania jako autonomicznych wartości, jak i ocena poprawności samego procesu wnioskowania, a zatem tego, czy we właściwy sposób powiązane zostały poszczególne elementy analitycznej układanki*⁵⁷. Wykorzystanie do prowadzenia analizy teoretycznie ukierunkowanych ustrukturyzowanych technik analitycznych może ponadto ograniczyć niepożądany wpływ „pułapki bańki informacyjnej” – czyli negatywnego zjawiska upośledzającego proces poznawczy⁵⁸. Łączący ono w sobie uprzedzenie kognitywne polegające na poszukiwaniu informacji potwierdzających przyjęte założenia z nadmiarem informacji dostępnych w otwartych źródłach informacji, potęgowanego dodatkowo przez działanie algorytmów wyszukiwarek internetowych nastawionych na filtrowanie i modelowanie wyników wyszukiwania informacji za użytkownika.

Sprowokowanie analityka do klarownego wyartykułowania przyświecających mu założeń, najlepiej w sposób pisemny, np. w formie odpowiedzi na pytania powiązane z ustaleniami konkretnych teorii, może stanowić pomocne narzędzie nie tylko dla świeżo upieczonych adeptów rozwijających swoje kompetencje analityczne, ale również dla doświadczonych ekspertów. Wątek ten łączy się z intuicjami autorów *Doing Political Science and International Relations. Theories in Action*, którzy postulują operacjonalizowanie wiedzy teoretycznej za pomocą stawiania pytań. Ich zdaniem *analiza polityczna jest działaniem nastawionym na zadawanie teoretycznie ukierunkowanych pytań o to, co jest, jak możemy to wiedzieć i co może i/lub powinno być*⁵⁹. Postulowane w niniejszym wywodzie wykorzystanie ustrukturyzowanych technik analitycznych jako narzędzi służących operacjonalizacji wiedzy teoretycznej może być szczególnie pomocne w ukonkretnieniu i wypełnieniu treścią tych kierunkowych pytań. Co więcej, ukierunkowane teoretycznie ustrukturyzowane techniki analityczne stanowić mogą pożyteczny element cyklu analitycznego⁶⁰, zwłaszcza w fazie, w której ma miejsce właściwy proces analityczny.

⁵⁷ *Analiza informacji. Teoria i praktyka*, red. K. Liedel, P. Piasecka, T.R. Aleksandrowicz, Warszawa 2012, s. 166.

⁵⁸ Zob. T.R. Aleksandrowicz, *Pułapki bańki informacyjnej – wyzwanie dla analityka*, [w:] *Inspiracje i wspomnienia dedykowane pamięci Jerzego Koniecznego*, red. J. Widacki, Kraków 2021, s. 33-47.

⁵⁹ H. Savigny, L. Marsden, *Doing Political Science...*, s. 268.

⁶⁰ W klasycznym układzie zawiera pięć elementów: planowanie i kierowanie, pozyskiwanie informacji, przetwarzanie informacji, ich analizę i opracowanie oraz dystrybucję. Zob. *Analiza informacji...*, s. 82-92.

Po ulokowaniu analizy politycznej w obrębie różnych typów badań politologicznych oraz wskazaniu miejsca ustrukturyzowanych technik analitycznych w obrębie metod analizy informacji nadszedł czas, aby zaproponować konceptualizację modelu analizy politycznej, która wpiswałaby się w powyżej nakreślone założenia. Model obejmuje narzędzia i techniki, które mogą posłużyć jako wehikuly operacjonalizujące wiedzę teoretyczną. Innymi słowy, „przekładające” ustalenia teoretyczne na narzędzia i techniki umożliwiające ich bezpośrednie wykorzystanie w procesie analizy. Przy czym ważne jest zastrzeżenie, iż jest to propozycja w założeniu stanowiąca jedynie punkt wyjścia do dalszych modyfikacji oraz weryfikacji przyjętych założeń. Jej zaletą jest wszakże wyartykułowanie koncepcji, która nie rości sobie prawa do bycia kompletną, a jednocześnie pozwala na wykorzystanie jej w praktyce analitycznej. To w założeniu prototyp i *proof-of-concept* wymagający zapewne dalszego dopracowania, mający jednak ułatwić wskazanie kierunku rozwoju koncepcji analizy politycznej prowadzonej z wykorzystaniem skorelowanych z ustaleniami teoretycznymi ustrukturyzowanych technik analitycznych. Dzięki takiemu podejściu autor ma nadzieję, że ciężar krytyki proponowanego rozwiązania przesunie się z rozważań metateoretycznych na dyskusję dotyczącą pomiaru skuteczności lub jej braku w proponowanym rozwiązaniu. Zaprezentowany poniżej model analizy, jako że korzysta z założeń ustrukturyzowanych technik analitycznych, jest elastyczny, to znaczy może znaleźć swoje zastosowanie do analizy problemów z zakresu politologii, internacjologii oraz bezpieczeństwa.

Pszczególnie części składowe modelu zostały przez autora zaprezentowane i omówione bardziej szczegółowo w innych miejscach, poniżej znajduje się propozycja ułożenia ich w procedurę obejmującą wykonanie logicznie powiązanych ze sobą działań, realizowanych w obrębie czterech zasadniczych faz. Poniższa propozycja w układzie kolejnych kroków stara się utrzymać układ i wpisać się w komponenty charakterystyczne dla każdej procedury analitycznej, obejmując pięć z sześciu kroków⁶¹: zdefiniowanie problemu objętego analizą; zgromadzenie, uporządkowanie i oszacowanie dostępnych danych; rozpoznanie i wyeliminowanie/zminimalizowanie pułapek myślowych; generowanie, formułowanie i testowanie hipotez i scenariuszy; wyciąganie wniosków i przedstawienie argumentacji na ich rzecz⁶².

Faza pierwsza obejmuje generowanie i „rafinację” pytań, które staną się przedmiotem analizy⁶³. To procedura, w wyniku której analityk powinien doprecyzować temat i kierunek swoich dociekań. Obejmuje ona dwie części transformacji językowych zapisanego problemu badawczego – w tym jego rozbicie na pytania otwarte i zamknięte oraz transformację jednych w drugie, a także dalsze ich przekształcanie w celu ułatwienia analitykowi doprecyzowania kluczowych wątków analizy. Sformułowanie

⁶¹ Pomija fazę przekazywania informacji odbiorcom.

⁶² W. Martynowicz, *Dyskretny urok analizy wywiadowczej*, [online] <https://fundacjapoint.pl/2016/02/dyskretny-urok-analizy/>, 20 I 2022.

⁶³ Zob. B. Sajduk, *Kilka uwag o zadawaniu pytań i ich roli w dydaktyce akademickiej*, „Pedagogika Szkoły Wyższej” 2016, nr 2, s. 115-124.

pytań ma pomóc ukierunkować dalsze poszukiwanie danych pomocnych w udzielaniu na nie odpowiedzi.

Faza druga obejmuje wyszukiwanie informacji związanych ze wskazanymi na wcześniejszym etapie problemami, które są przedmiotem analizy. W tym punkcie rozpoczyna się łączenie (zoperacjonalizowanych) ustaleń teoretycznych z tematyką podejmowaną w analizie, związek ten jest następnie utrzymywany w kolejnych fazach analizy. Informacje selekcjonowane są za pomocą zwięzłej listy pytań, ściśle powiązanych z elementami teoretycznymi głównych nurtów analizy politycznej⁶⁴. Warto w tym kontekście przywołać słowa Romana Bäckera i Joanny Rak, którzy w rozważaniach nad wykorzystywaniem metody idealizacji i budowaniem typów idealnych przez badaczy zauważyli, iż *ocena istniejących już ujęć teoretycznych polega na ustalaniu poziomu ich stosowalności i użyteczności do własnych analiz, a także wyodrębnianiu istotnościowych cech dystynktywnych*⁶⁵. Oczywiście lista pytań jest otwarta, jednak ich liczba powinna cechować się „ergonomią” umożliwiającą efektywne wykorzystanie ustaleń teoretycznych w celu selekcji potrzebnych informacji. W proponowanym tu modelu należy zgromadzić, zapisać i uporządkować potrzebne informacje, poszukując odpowiedzi na następujące pytania⁶⁶: Kto jest uczestnikiem sytuacji politycznej? Jakie są główne cechy charakteryzujące aktorów? Kto i jakimi instrumentami dysponuje w sytuacji politycznej? Jaki jest stosunek sił poszczególnych uczestników sytuacji? Kto podejmuje decyzje w imieniu aktorów? Jakie są najważniejsze powody uczestniczenia aktorów w sytuacji politycznej? Jakie bodźce z otoczenia oddziałują na aktorów? Jakie są instytucjonalne – formalne i nieformalne – uwarunkowania sytuacji politycznej? Jak podobny problem był rozwiązywany wcześniej? Jakimi pojęciami operują poszczególni aktorzy? Jakie są linie argumentacyjne? Jakie scenariusze wydarzeń są preferowane przez poszczególnych aktorów? Jaki jest możliwy rozwój wypadków? Jakie jest prawdopodobieństwo poszczególnych scenariuszy?

Faza trzecia obejmuje wykorzystanie Rozmytych Map Kognitywnych (RMK)⁶⁷ do nakreślenia związków pomiędzy trendami kształtującymi analizowane zjawisko w perspektywie średniokresowej, np. 10-15 lat. Pozyskana w ten sposób wiedza wraz z ustaleniem statystycznego prawdopodobieństwa stanowi element tego, co – za Danielem

⁶⁴ Behawioryzmu, teorii racjonalnego wyboru, realizmu i liberalizmu, konstruktywizmu/institucjonalizmu oraz postmodernizmu. Zob. B. Sajduk, *Teoretyczne przesłanki współczesnej analizy politologicznej*, „Państwo i Społeczeństwo” 2007, nr 1, s. 17-48; tenże, *Tradycyjne metody analizy polityki zagranicznej*, [w:] *Podmiotowość geopolityczna. Studia nad polską polityką zagraniczną*, red. K. Szczerski, Warszawa 2009, s. 59-86.

⁶⁵ R. Bäcker, J. Rak, *Problem badawczy*, „Politeja” 2015, vol. 12, nr 4 (36), s. 160.

⁶⁶ Ponieważ to jedynie propozycja, zestaw jest otwarty na wymianę pytań na inne, np. jeszcze mocniej powiązane z konkretnymi stanowiskami teoretycznymi. Pamiętać jednak należy o tym, iż prezentowany tu model stara się utrzymać możliwie wysoki poziom uniwersalności. W tym miejscu autor chciał zaznaczyć, że zestaw podobnych pytań wykorzystywany był przez Krzysztofa Szczerskiego w ramach zajęć z analizy politycznej. Lista ta stanowiła inspirację dla autora do dalszej eksploracji tego zagadnienia.

⁶⁷ B. Sajduk, *Rozmyte Mapy Kognitywne jako technika prowadzenia ustrukturuowanej analizy systemowej w obszarze nauk o bezpieczeństwie*, „Politeja” 2021, vol. 18, nr 5 (74), s. 275-292.

Kahnemanem⁶⁸ – Philip E. Tetlock i Dan Gardner nazwali spojrzeniem „z zewnątrz” na analizowane zagadnienie⁶⁹ – może to służyć za punkt wyjścia do procesu uszczegóławiania analizy. Wnioski płynące z tej fazy służą wykrystalizowaniu możliwych scenariuszy, zbudowanych na podstawie zmiennych strukturalnych.

Faza czwarta zakłada wykorzystanie Analizy Konkurujących Hipotez (AKH)⁷⁰, która pozwoli uwzględnić „sposób z wewnątrz” i uzupełni procedurę o informacje dotyczące bieżącej (np. jedno- lub dwuletniej) perspektywy. Efekty tej fazy mają stanowić przeciwagę dla rezultatów uzyskanych w poprzedniej fazie – celem jest bowiem skonfrontowanie długoterminowych trendów zmapowanych za pomocą RMK z bieżącą sytuacją przeanalizowaną z wykorzystaniem AKH. Ponadto pozytywnym rezultatem powinno być zmniejszenie wpływu uprzedzeń heurystycznych na proces wyciągania wniosków przez analityków.

Wnioski płynące z tak zorganizowanego i uporządkowanego materiału mają stanowić punkt wyjścia i powinny przełożyć się na przygotowanie tekstu analitycznego⁷¹. Przy czym z perspektywy tworzenia wartości dodanej dla odbiorcy materiału analitycznego jego znaczenie rośnie, im więcej zawiera on wniosków, rekomendacji i prognoz⁷², a mniej samego opisu.

Z perspektywy nauk społecznych wartość opisanej powyżej procedury może płynąć z faktu wykorzystywania technik ustrukturyzowanej analizy, przez co *relatywnie łatwiejsze jest uniknięcie pułapek oraz ograniczeń i kalk myślowych, przed którymi może stać indywidualny analityk*, ponadto *przygotowanie do stosowania ustrukturyzowanych technik analitycznych nie wymaga wykształcenia analitycznego ani matematycznego*⁷³. Powyższy model umożliwi klarowne artykułowanie obecności wskazań teoretycznych zarówno w fazie gromadzenia informacji (faza druga), jak i w trakcie formułowania wniosków z ustrukturyzowanego materiału (faza trzecia i czwarta), tym samym dając (przynajmniej częściowy) wgląd w to, które z ustaleń teoretycznych okazały się pomocne w formułowaniu prognoz.

Profesjonalnie prowadzona działalność analityczna powinna obejmować znajomość i umiejętność kontrolowania procesu prowadzenia analizy na czterech płaszczyznach. Pierwsza dotyczy analityka oraz zespołu analitycznego, obejmując znajomości meta-kognicji i ograniczeń kognitywnych (w tym heurystycznych) płynących ze sposobu

⁶⁸ D. Kahneman, *Pułapki myślenia. O myśleniu szybkim i wolnym*, przeł. P. Szymczak, Poznań 2012, s. 202-209.

⁶⁹ P.E. Tetlock, D. Gardner, *Superprognozowanie...*, s. 132-136.

⁷⁰ B. Sajduk, *Wybrane aspekty pracy z otwartymi źródłami informacji. Wykorzystanie analizy konkurujących hipotez*, „Kultura i Polityka” 2016, nr 20, s. 120-130.

⁷¹ Na temat różnic pomiędzy tekstami naukowymi, analitycznymi oraz dziennikarskimi zob.: T.R. Aleksandrowicz, *Analiza informacji w administracji i biznesie*, Warszawa 1999, s. 27; *Analiza informacji...*, s. 73; T.R. Aleksandrowicz, *Podstawy walki informacyjnej*, Warszawa 2016, s. 63-67; W. Zajączkowski, *Zrozumieć innych...*, s. 21.

⁷² B. Sajduk, *Czy w nauce o stosunkach międzynarodowych możliwe jest efektywne prognozowanie?*, [w:] *Podejścia badawcze i metodologiczne...*, s. 93-118.

⁷³ *Analiza informacji...*, s. 167.

funkcjonowania naszej pamięci oraz procesów poznawczych. Drugi wymiar to oczywiście wiedza merytoryczna dotycząca zjawisk będących przedmiotem analizy. Wymiar trzeci to znajomość i umiejętność efektywnego wykorzystywania technik i narzędzi analitycznych. Ostatni element, który konstytuuje profesjonalizm osoby prowadzącej analizę, obejmuje umiejętność efektywnego przekazywania wiedzy odbiorcom.

ZAKOŃCZENIE

Joseph Nye Jr. w pracy zbiorowej pod znamienym tytułem *Przyszłość nauk politycznych* zauważył, że akademicy zbyt często uczą teorii i metod wartościowych dla innych naukowców, które jednak nie są istotne dla siedzących na wprost studentów⁷⁴. Choć przekazywanie wiedzy nie jest celem samym w sobie, trudno nie odnieść wrażenia, że bardzo często badacze, prowadząc dociekania w kwestiach związanych ze światem empirycznym, powstrzymują się przez podjęciem próby operacjonalizacji ustaleń teoretycznych w sposób, który umożliwiałby ich wykorzystanie w procesie analizy prowadzonej na potrzeby przygotowania produktów analitycznych.

Zagadnienia poruszane w artykule wynikają z głębokiego przekonania autora o tym, że naukowy namysł nad technikami, procedurami i narzędziami prowadzenia analizy może być pożyteczny zarówno dla badaczy, jak i analityków. Przy czym to środowisko akademickie musi wykonać „pierwszy krok”, wypracowując techniki, procedury i narzędzia prowadzenia analizy oraz metody testowania ich skuteczności we współpracy ze środowiskiem analitycznym. Barięą realizacji naszkicowanego w niniejszym artykule konceptu jest ograniczone zainteresowanie badaczy tym, aby rozwijając swoje koncepcje teoretyczne, uwzględniali również w tym procesie narzędzia umożliwiające ich operacjonalizację na potrzeby prowadzenia bieżących analiz; przeszkodą jest również fakt, iż analitycy na co dzień korzystający z wypracowanych rutyn sceptycznie podchodzą do testowania innych rozwiązań. Ponadto analitycy niechętnie dzielą się informacjami na temat własnego warsztatu – ich *odbiorca otrzymuje jedynie końcowy efekt pracy analitycznej, metody zaś, jakimi analityk dotarł do końcowego rezultatu, stanowią jego profesjonalną „kuchnię”*⁷⁵. Tak więc przed badaczami analizy politycznej rysują się dwa główne zadania. Pierwsze dotyczy doprowadzenia procesu operacjonalizacji teorii do poziomu technik, procedur i narzędzi umożliwiających ich wykorzystanie w celach analitycznych. Proces ten powinien uwzględniać współpracę z analitykami, którzy – jako użytkownicy takich narzędzi – powinni mieć możliwość udzielania odpowiedzi zwrotnej na temat ich funkcjonalności. Drugim zadaniem jest wypracowanie metod ewaluacji i testowania opracowanych narzędzi⁷⁶.

⁷⁴ J.S. Nye Jr., *The Question of Relevance*, [w:] *The Future of Political Science. 100 Perspectives*, red. G. King, K.L. Schlozman, N.H. Nie, London 2009, s. 252.

⁷⁵ T.R. Aleksandrowicz, *Analiza informacji...*, s. 86.

⁷⁶ Tu za niewątpliwą inspirację mogą służyć wielokrotnie przywoływane już projekty badawcze P.E. Tetlocka.

Jak wyraźnie zaznaczono, proponowane rozwiązania na pewno mogą zostać uspraw-
niane. Na poziomie metateoretycznym szczególnie owocne może być podjęcie próby
wykorzystania ustaleń fizyki kwantowej, w tym założeń dotyczących prawdopodobień-
stwa, na gruncie nauk społecznych do przewidywania ludzkich decyzji⁷⁷. Na pozio-
mie założeń logiki postępowania analitycznego wartość analiz może podnieść włącznie
w proces ich opracowywania logiki abdukcyjnej⁷⁸ oraz narzędzi wykorzystujących
wnioskowanie bayesowskie w celu analizy prawdopodobieństwa. Odnośnie do popra-
wy jakości prognoz – ich efektywność może zostać poprawiona poprzez operacjonalizację
i uwzględnienie koncepcji odwróconej przyczynowości w rozumowaniu strate-
gicznym⁷⁹. Ponadto biorąc pod uwagę, że znaczna część wysiłku analitycznego odbywa
się w zespołach, obszarem niosącym potencjalne korzyści dla lepszego zarządzania pra-
cą analityczną mogą być koncepcje inteligencji kolektywnej⁸⁰.

BIBLIOGRAFIA

- Aleksandrowicz T.R., *Analiza informacji w administracji i biznesie*, Warszawa 1999.
- Aleksandrowicz T.R., *Podstawy walki informacyjnej*, Warszawa 2016.
- Aleksandrowicz T.R., *Pułapki bańki informacyjnej – wyzwanie dla analityka*, [w:] *Inspiracje i wspomnienia dedykowane pamięci Jerzego Koniecznego*, red. J. Widacki, Kraków 2021.
- Analiza informacji. Teoria i praktyka*, red. K. Liedel, P. Piasecka, T.R. Aleksandrowicz, Warszawa 2012.
- Analiza informacji w zarządzaniu bezpieczeństwem*, red. K. Leidel, P. Piasecka, T.R. Aleksandrowicz, Warszawa 2013.
- Bäcker R., Rak J., *Problem badawczy*, „Politeja” 2015, vol. 12, nr 4 (36).
- Bäcker R. [i in.], *Metodologia badań politologicznych*, Warszawa 2016.
- Beebe S.M., Pherson R.H., *Cases in Intelligence Analysis. Structured Analytic Techniques in Action*, Los Angeles 2015.
- Biały wywiad. Otwarte źródła informacji – wokół teorii i praktyki*, red. W. Filipkowski, W. Mądrzejowski, Warszawa 2012.
- Bodio T., Chodubski A., *O prognostyce w politologii*, „Studia Politologiczne” 2004, vol. 8.
- Chang W. [i in.], *Restructuring Structured Analytical Techniques in Intelligence*, „Intelligence and National Security” 2017, vol. 33, nr 3, <https://doi.org/10.1080/02684527.2017.1400230>.
-
- ⁷⁷ A. Wendt, *Quantum Mind and Social Science. Unifying Physical and Social Ontology*, Cambridge 2015, s. 4-5.
- ⁷⁸ F. Pierzchalski, *Metoda abdukcji oraz jej zastosowanie na gruncie nauki o polityce*, [w:] *Podejścia badawcze i metodologiczne...*, s. 447-461.
- ⁷⁹ B.B. de Mesquita, *Predicting the Future to Shape Future*, [w:] *Predicting the Future in Science, Economics, and Politics*, red. F.W. Wayman [i in.], Cheltenham-Northampton 2014, s. 474-491.
- ⁸⁰ R. Olszowski, M. Chmielowski, *Collective Intelligence and the Geopolitical Crossroads in Central-Eastern Europe. Review of the Selected Research Methods*, [w:] *Internet Science. 6th International Conference, INSCI 2019, Perpignan, France, December 2-5, 2019. Proceedings*, red. S. El Yacoubi, F. Bagnoli, G. Pacini, Cham 2019, s. 168-186.

- Chodubski A., *Prognozyka jako wyzwanie metodologiczne w badaniu stosunków międzynarodowych*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K. Politologia” 2009, vol. 16, nr 2.
- Dahl R.A., Stinebrickner B., *Współczesna analiza polityczna*, przeł. P.M. Kazimierczak, Warszawa 2007.
- Daniluk P., *Bezpieczeństwo i zarządzanie*, Warszawa 2015.
- Dawidczyk A., Jurczak J., Łuka P., *Metody, techniki i narzędzia nauk o bezpieczeństwie*, Warszawa 2019.
- Dhami M.K. [i in.], *Improving Intelligence Analysis with Decision Science*, „Perspectives on Psychological Science” 2015, vol. 10, nr 6, <https://doi.org/10.1177%2F1745691615598511>.
- Flyvbjerg B., *Making Social Science Matter. Why Social Inquiry Fails and How it Can Succeed Again*, Cambridge 2001, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511810503>.
- Gaddis J.L., *International Relations Theory and the End of the Cold War*, „International Security” 1992/1993, vol. 17, nr 3, <https://doi.org/10.2307/2539129>.
- Gruszcak A., *Roztropny realizm a studia wywiadowcze. Rozważania nad Unią Europejską jako wspólnotą wywiadowczą*, [w:] *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych. Założenia i zastosowania badawcze*, red. E. Halizak, J. Czaputowicz, Warszawa 2014.
- Gwiazda A., *Ambiwalentne podejścia do badań w naukach politycznych*, [w:] *Czym jest teoria w politologii?*, red. Z. Blok, Warszawa 2011.
- Hay C., *Political Analysis. A Critical Introduction*, New York 2002, <https://doi.org/10.1007/978-0-230-62911-0>.
- Hellmann G., *In Conclusion. Dialogue and Synthesis in Individual Scholarship and Collective Inquiry*, „International Studies Review” 2003, vol. 5, nr 1, https://doi.org/10.1111/1521-9488.501019_8.
- Heuer R.J. Jr., *Psychology of Intelligence Analysis*, Washington 1999.
- Heuer R.J. Jr., Pherson R.H., *Structured Analytic Techniques for Intelligence Analysis*, Washington 2015 [2nd ed.], 2020 [3rd ed.].
- Jervis R., *System Effects. Complexity in Political and Social Life*, Princeton 1997, <https://doi.org/10.1515/9781400822409>.
- Johnson L.J., *Bricks and Mortar for a Theory of Intelligence*, „Comparative Strategy” 2003, vol. 22, nr 1, <https://doi.org/10.1080/01495930390130481>.
- Kahneman D., *Pułapki myślenia. O myśleniu szybkim i wolnym*, przeł. P. Szymczak, Poznań 2012.
- Kassner M., *O pierwszeństwie interpretacji przed ontologią. Przyczynek do krytyki realizmu w filozofii nauk społecznych*, „Teoria Polityki” 2019, nr 3, <https://doi.org/10.4467/25440845TP.19.006.10289>.
- King G., Keohane R.O., Verba S., *Designing Social Inquiry. Scientific Inference in Qualitative Research*, Princeton 1994, <https://doi.org/10.1515/9781400821211>.
- Krauz-Mozer B., *Teorie polityki. Założenia metodologiczne*, Warszawa 2005.
- Krauz-Mozer B., Szostak W., *Teoria polityki. Podstawy metodologiczne politologii empirycznej*, Kraków 1993.
- Krauz-Mozer B., Ścigaj P., *Sklep z podrobkami? Podejścia badawcze i metodologiczne*, [w:] *Podejścia badawcze i metodologiczne w nauce o polityce*, red. B. Krauz-Mozer, P. Ścigaj, Kraków 2013.

- Kuhn T.S., *Struktura rewolucji naukowych*, przeł. H. Ostromecka, oprac. S. Amsterdamski, Warszawa 1968.
- Leidel K., Serafin T., *Otwarte źródła informacji w działalności wywiadowczej. Zarys problematyki*, Warszawa 2011.
- Lichtman A.J., *Predicting the Next President. The Keys to the White House*, New York [i in.] 2020.
- Losee J., *Wprowadzenie do filozofii nauki*, przeł. T. Bigaj, Warszawa 2001.
- Mandel D.R., Barnes A., *Accuracy of Strategic Intelligence Forecasts*, „Proceedings of the National Academy of Sciences” 2014, vol. 111, nr 30, <https://doi.org/10.1073/pnas.1406138111>.
- Mandel D.R., Barnes A., *Geopolitical Forecasting Skill in Strategic Intelligence*, „Journal of Behavioral Decision Making” 2018, vol. 31, nr 1, <http://doi.org/10.1002/bdm.2055>.
- Mandel D.R., Karvetski Ch.W., Dhani M.K., *Boosting Intelligence Analysts' Judgement Accuracy. What Works, What Fails?*, „Judgment and Decision Making” 2018, vol. 13, nr 6.
- Marsh D., Ercan S., Furlong P., *A Skin not a Sweater. Ontology and Epistemology in Political Science*, [w:] *Theory and Methods in Political Science*, red. V. Lowndes, D. Marsh, G. Stoker, London 2018, https://doi.org/10.1057/978-1-137-60353-1_11.
- Martynowicz W., *Dyskretny urok analizy wywiadowczej*, [online] <https://fundacjapoint.pl/2016/02/dyskretny-urok-analizy/>.
- Mesquita B.B. de, *Predicting the Future to Shape Future*, [w:] *Predicting the Future in Science, Economics, and Politics*, red. F.W. Wayman [i in.], Cheltenham–Northampton 2014.
- Minkina M., *Sztuka wywiadu w państwie współczesnym*, Warszawa 2014.
- Morin J.-F., Paquin J., *Foreign Policy Analysis. A Toolbox*, Cham 2018, <https://doi.org/10.1007/978-3-319-61003-0>.
- Nye J.S. Jr., *The Question of Relevance*, [w:] *The Future of Political Science. 100 Perspectives*, red. G. King, K.L. Schlozman, N.H. Nie, London 2009.
- Olszowski R., Chmielowski M., *Collective Intelligence and the Geopolitical Crossroads in Central-Eastern Europe. Review of the Selected Research Methods*, [w:] *Internet Science. 6th International Conference, INSCI 2019, Perpignan, France, December 2-5, 2019. Proceedings*, red. S. El Yacoubi, F. Bagnoli, G. Pacini, Cham 2019, https://doi.org/10.1007/978-3-030-34770-3_13.
- Paw Ł., *Wiedza ekspercka jako podstawa formułowania prognoz geopolitycznych – analiza krytyczna*, [w:] *Teorie i podejścia badawcze geopolityki*, red. A. Tyszkiewicz, P. Borowiec, Kraków 2020.
- Pierzchalski F., *Metoda abdukcji oraz jej zastosowanie na gruncie nauki o polityce*, [w:] *Podejścia badawcze i metodologiczne w nauce o polityce*, red. B. Krauz-Mozer, P. Ścigaj, Kraków 2013.
- Polskie służby specjalne. Słownik*, red. A.K. Wojtaszczyk, Warszawa 2011.
- Pugacewicz T., *Studia nad polityką zagraniczną z poziomu czynników krajowych. Historia rozwoju i współczesne wyzwania w nauce światowej i polskiej*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations” 2019, t. 55, nr 1.
- Sajduk B., *Czy w nauce o stosunkach międzynarodowych możliwe jest efektywne prognozowanie?*, [w:] *Podejścia badawcze i metodologiczne w nauce o polityce*, red. B. Krauz-Mozer, P. Ścigaj, Kraków 2013.

- Sajduk B., *Kilka uwag o zadawaniu pytań i ich roli w dydaktyce akademickiej*, „Pedagogika Szkoły Wyższej” 2016, nr 2, <https://doi.org/10.18276/psw.2016.2-09>.
- Sajduk B., *Rozmyte Mapy Kognitywne jako technika prowadzenia ustrukturuwanej analizy systemowej w obszarze nauk o bezpieczeństwie*, „Politeja” 2021, vol. 18, nr 5 (74), <https://doi.org/10.12797/Politeja.18.2021.74.17>.
- Sajduk B., *Teoretyczne przesłanki współczesnej analizy politologicznej*, „Państwo i Społeczeństwo” 2007, nr 1.
- Sajduk B., *Tradycyjne metody analizy polityki zagranicznej*, [w:] *Podmiotowość geopolityczna. Studia nad polską polityką zagraniczną*, red. K. Szczerski, Warszawa 2009.
- Sajduk B., *Wybrane aspekty pracy z otwartymi źródłami informacji. Wykorzystanie analizy konkurujących hipotez*, „Kultura i Polityka” 2016, nr 20.
- Saramak B., *Biały wywiad w służbach specjalnych. Znaczenie i perspektywy*, [w:] *Służby specjalne we współczesnym państwie*, red. Z. Siemiątkowski, A. Zięba, Warszawa 2016.
- Saramak B., *Wykorzystanie otwartych źródeł informacji w działalności wywiadowczej. Historia, praktyka, perspektywy*, Warszawa 2015.
- Savigny H., Marsden L., *Doing Political Science and International Relations. Theories in Action*, Basingstoke–New York 2011, <https://doi.org/10.1007/978-0-230-34413-6>.
- Sil R., Katzentstein P.J., *Beyond Paradigms. Analytic Eclecticism in the Study of World Politics*, Houndmills–New York 2010.
- Sil R., Katzentstein P.J., *Eclectic Theorizing in The Study and Practice of International Relations*, [w:] *The Oxford Handbook of International Relations*, red. Ch. Reus-Smit, D. Snidal, Oxford 2008, <http://dx.doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199219322.003.0006>.
- Shapiro I., *Problems, Methods, and Theories in the Study of Politics, or What's Wrong with Political Science and What to Do About It*, [w:] *Problems and Methods in the Study of Politics*, red. I. Shapiro, R.M. Smith, T. Masoud, Cambridge 2004, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511492174.002>.
- Shively W.P., *Sztuka prowadzenia badań politycznych*, przeł. E. Hornowska, Poznań 2001.
- Skarbek W.W., *Wybrane zagadnienia metodologii nauk społecznych*, Piotrków Trybunalski 2013.
- Skarżyński R., *Podstawowe dylematy politologii. Dyscyplina nauki czy potoczna wiedza o społeczeństwie? O tradycji uniwersytetu i demarkacji wiedzy*, Białystok 2012.
- Stemplowski R., *Wprowadzenie do analizy polityki zagranicznej RP*, Warszawa 2006.
- Szewczak W., *Budowa skali pomiarowej w politologii*, „Athenaeum. Polskie studia politologiczne” 2012, vol. 36.
- Ścigaj P., *Czy uczymy o tym, w jaki sposób badamy?*, „Athenaeum. Polskie studia politologiczne” 2015, vol. 47, <https://doi.org/10.15804/athena.2015.47.04>.
- Świeboda H., *Prognozowanie zagrożeń bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2017.
- Tetlock P.E., Gardner D., *Superprognozowanie. Sztuka i nauka prognozowania*, przeł. M. Markiewicz, Warszawa 2017.
- Treverton G.F. [i in.], *Toward Theory of Intelligence. Workshop Report*, Santa Monica 2006, [online] https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/conf_proceedings/2006/RAND_CF219.pdf.

- Warczuk T., Zarycki T., *Gra peryferyjna. Polska politologia w globalnym polu nauk społecznych*, Warszawa 2016.
- Wendt A., *Quantum Mind and Social Science. Unifying Physical and Social Ontology*, Cambridge 2015, <https://doi.org/10.1017/CBO9781316005163>.
- Wojciuk A., *Dylemat Potęgi. Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010, <https://doi.org/10.31338/uw.9788323511557>.
- Zajączkowski W., *Zrozumieć innych. Metoda analityczna w polityce zagranicznej*, Warszawa 2011.

Błażej SAJDUK – politolog i historyk myśli politycznej, adiunkt w Katedrze Bezpieczeństwa Narodowego Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się wokół etycznych i społecznych wymiarów wykorzystania najnowszych technologii (w tym zwłaszcza 5G i AI) oraz analizy politycznej. Autor monografii oraz kilkudziesięciu ekspertyz, opracowań, artykułów naukowych i popularnonaukowych z zakresu współczesnej politologii i stosunków międzynarodowych oraz dydaktyki akademickiej i polskiej myśli politycznej.